

EVDEKİ ŞİİR: ANTROPO-KOZMİK BİR MEKÂNIN ÇELİŞKİLERİ

Aydın Afacan*

Abdülkadir Budak'ın *Ev Zamanı* adlı kitabı, belli bir ana izleği kuşatmayı denediğinden tek bir şiir sayılabilir. Yine de hepsi ayrıca adlandırılmış parçaların kendi başlarına bir atmosfer oluşturduğu ve her birinin ayrı bir şiir olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu yazıda, 'Ev, Sancı' şiiri, kitabın bütünlüğü içinde diğer şiirlerine de değinilerek ele alınmıştır. Şiir şöyledir:

Annem benden öğrenmişti sancıyı
Ben bu evden öğrendim
Beni doğurdu annem
Evi doğuran bendim

İlk bakışta bir başlangıç
Aslında bir sondur evler
Ne kadar köprü yapsak
Bir ırmak ikiye böler

Dağın içerdeki hali
Bazen güneşin sofrada
Ev aslında tereddüttür
Kararlı duruşa bakma (Budak, 2002).

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı.

Şiirde göze ilk çarpan durum, kararsızlık ve bundan kaynaklı bir sorgulama ile dış vuran huzursuzluktur. Kimi yerde gündelik davranış kalıpları kimi yerde de ritüel haline gelmiş davranışlardan başlayarak, mekân ve ortam olarak eve ilişkin bir huzursuzluk dile gelmektedir. Bu durum, aslında ‘ünlem, virgül, nokta’ evler başlıklı bölümler biçiminde düzenlenmiş *Ev Zamanı* bütünü için söz konusudur. Kitabın bütününe ilişkin saptamalar incelemeye ışık tutmak bakımından önemlidir. Şiirsel örgüsü bir yana kitabın atmosferinin, sözcük kadrosunda da belirdiğini söylemek abartılı bir saptama olmasa gerektir. ‘Ev Sancı’ şiirine ilişkin değerlendirmeye geçmeden önce, kitabın bütününe ilişkin değinmeler, ana çizgileriyle, ev atmosferi, ev ve çevresi, evin dile gelişi gibi başlıklar çerçevesinde toparlanabilir.

Ev atmosferi:

Her ev, mekân olarak kendi başına bir belleğe sahiptir. Bachelard (1996: 72)’ın dediği gibi: “İçinde yaşanmış bir ev, cansız bir dam altı değildir. İçinde oturulan mekân, geometrik mekânı aşar”. *Ev Zamanı*’nda verilen atmosfer, fiziksel ortam ve edimler çevresinde oluşmaktadır. Fiziksel ortam, evin, odalar, mutfak, salon, koridor, balkon, merdiven boşluğu gibi bölümleri ile masa, koltuk, çekiç, çivi, makas, kumaş, iğne, iplik, gömlek, terazi, anahtar, kilit, cam, minder, lamba, kömür, izmarit, soba gibi eşya ve nesnelerin katıldığı bir ortamdır. Bu çerçevede sayılan eşya, gündelik yaşantılar ve anılarla birlikte belirtilen atmosferin oluşmasını sağlar. Şu dizelerde olduğu gibi: “*Duvardaki ölmüş anne resminden*” (Ev, Su); “*Ev denilen aynaya bakarken çok yoruldu / Saksılara su gerek, balkon demirine boya*” (Ev, Ayna)...

Ev ve çevresi:

Kitapta, doğadan kültüre, kültürden doğaya gidiş gelişlere dayalı bir arka plan dikkat çekiyor. Bu bağlamda ‘küçük bir evren’ olarak ev, Bachelard (1996: 73)’ın deyişiyle bir tür ‘antropo-kozmoloji’ sunar. Fizik çevre ve insanın çeşitli pratiklerinden oluşan ‘ev çevresi’, doğa ile kültür veya yaban ile şehir arasında gidiş gelişlerle biçimlenen bir şiirsel konjonktür oluşturmaktadır. Mağara, nehir, ağaç, orman, pars, baykuş, kartal, geyik, kirpi, yarasa, aslan, penguen, fil, kurt, tilki, kaya, çakıl, ok, yay vb. ‘yabana ilişkin’ öğelerle; ‘şehre ilişkin’ şu öğeler, belirtilen konjonktürün oluşumunda farklı biçimlerde rol oynar: İstasyon, duruşma, hâkim, mahkeme, kira, yakıt, ray, tren, gar, fayton, namlu, mermi, polis, barikat, sargı bezi, valiz, tabut, asfalt, dilenci...

Şiirlerin artalanında bir tür ‘yaban çağrısı’ hissedilir; evin içinde konumlandığı ‘kültürel çevre’nin yarattığı baskı karşısında ‘yaban’ a/doğaya ait öğelerin şiirlerde onca yer bulması boşuna değildir. Şiirsel imgelemin ve şairin, fizik çevre olarak da ‘yabanla yakınlığı’ bilinir. Barnard (2014: 55-59), “akrabalığın kozmolojiyi, kozmolojinin akrabılığı ne ölçüde barındırdığı” üzerinde dururken, “kendilerine yiyecek, giyecek ve barınma sağlayan ormana akrabalık duyan” avcı-toplayıcı halkların doğayla, bu bakış tarzına dayanan ilişkilerine değinir. Doğanın insan özellikleri taşıması anlamına gelen

bu bakışa, şairler de yabancı değildir. Ama ‘evi doğuran’ şair, yabanın bütün çağrısına rağmen, kültürün yüklediği sorumluluktan kaçamaz ve “*Tam burada kafese aslan düşer...*” (Münir Öldü). Bütün kitap boyunca, değişik tonlarda hissedilen huzursuzluk, kabul ve ret arasındaki o sürekli gelgit halini okuruna da bulaştırabilecek biçimde dışa vurmaktadır. İnsan topluluklarının kendi anlamsal evrenlerini nasıl ayırdıkları konusunda Lévi-Strauss’tan hareketle yapılan bir saptamada olduğu gibi “...Kültür ve Doğa. Birincisi kendinin varsaydığı ve biçimlendirdiği içeriklerle tanımlanırken, ikincisi reddettikleriyle tanımlanır” (Goody, 2011: 97). Bu durum, bazı açılardan Budak’ın *Ev Zamanı*’nda da karşılık bulmaktadır. ‘Ev’den kaynaklı gerilimin ardında bu reddin de payı var çünkü. Ne var ki, bu durum da bazı çelişkiler barındırıyor; çünkü şairin, doğaya ilişkin olanı kültürdeki karşılığıyla dillendirdiği durumlar da var: “*Evdür bana ışık olan mağara / Benim buraya dönen yaralı hayvan*” (Ev Zamanı 2). *Uygarlığın Huzursuzluğu*’nda, ‘uygar’ denilen itkinin genellikle kısıtlayıcılık rolüyle yetindiğini söyleyen Freud (1999: 94-95), şunu da belirtir: “Bireyde, gerilim durumunda gözlemlenen tek şey, kendini suçlamalarla ortaya koyan üstbenin sesidir; talepler ise geri planda, çoğunlukla bilinçdışı olarak kalır”. Budak’ın ‘evini’ çelişkilerle dolduran insanlık durumları içinde, bu ‘üstbenin sesi’ ile bilinçdışı istekler, şairin kendi deyişiyle ‘Ev Kitabı’na ‘*demirden sayfalar*’la doldurur ve huzursuzluğa, içinde bulunulan zamanın ağır gölgesi de eklenir: “*Metal çağın ellerinde ben ahşap / Anahtardım dönüşmeden kilide*” (Ev Kitabı).

Evin dile gelişi:

Eşyası, çevresi ve halleriyle kendine özgü bir mekân olarak ev, ‘antropo-kozmik’ çelişkilerle dolmuştur. İnsanın yaşadığı yer doğal olarak onun edimlerine, yargılarına, hayallerine de bitişir. Bu durum, bir taraftan da insanın evine benzediği anlamına gelecektir: “*Duvarına çivi oldum / Başına yumuşak yastık / Ev bana dönüştü çoktan / Ya da ben ev oldum artık*” (Ev, Pergel). Ev de insanlaşmıştır: “*Ve kendini anne sanan bir evim*” (Ev, Yanlış)... Bu bağlamda eve ilişkin depresyon, enkaz gibi doğal olay ve durumlarla birlikte ev’e bitişen bazı sıfat vb. sözcükler şöyledir: Veda, sancı, ‘obur ev’, midye, ‘sahte tebessüm’, maske, ‘donuk tebessüm’, tereddüt, ‘kara mizah’, tanrı, öğretmen, ‘gündüzün test edildiği gece’, ısrar, tekrar, define...

Mekânın insana, insanın mekâna ‘dönüşümü’ açısından bakıldığında, Levy-Bruhl (1985: 36-39)’ün, şiir sanatının imgesel kökleriyle de buluşan ‘mistik katılım’ (*mystical participation*) terimi akla gelmektedir: Bu terim, öznenin kendisini nesneden açıklıkla ayırt edemediği veya bilinçdışı etkiyle kişiliğin ortamla kaynaşıp ‘bir olduğu’ durumları ifade eder. Tanımlananın yer değiştirmesi, şairle evin birbirini var etmesi, edimlerin karışması, failin bir o bir öbürü olması, Budak’ın bu şiirlerinde sık rastlanan durumlardandır. Ev, bir yandan ‘ayna’ işlevi üstlenmiştir; bir yandan da şairin kendisidir, “uyanıp yavaşça sıvışırken aynadan”. Bu katılım/karışma/iç içe olma durumu *Ev Zamanı*’nın tamamında hissedilir. Bu noktada, doğayı insan-biçimli (antropomorfik) bağlamda canlandıran

hayal gücü açısından, mitosun şiirle bağı da ortaya çıkıyor. Çünkü doğa ve nesnelere bu bağlamda canlandırılması, mitolojik imgelemenin şiirde de sürmekte olan temel bir özelliğidir.

Diğer yandan, Şair ile ev arasında bir tür yabancılaşma söz konusudur. Öyle ki, ne onunla 'bir olduğu' aynadan ne de onu (eseri) var etmiş olmaktan memnundur: Ne aynadaki (sudaki) suretine vurulmuş bir Narkissos ne de eserine (kadın heykeline) âşık olmuş bir Pygmalion var okurun karşısında. -'Narkissos' bağlamında psikanalize dayalı başka açılımlar da yapılabilir elbette.- Bir yandan da farklı cephelerden hissedilen bir yabancılaşma söz konusudur. İki ayrı bakış ve iki ayrı insanlık durumunun birlikte var olduğu şu dizelerdeki gibi: "*Ey faytonu fayton, atı sadece at bilenler! / Ey faytondan bir at olup inenler!*" (Yedi Eyvah, 1). Biteviye bir hoşnutsuzluk, huzursuzluk söz konusudur. Evle şair arasında sürekli yer değiştirmelerin, '*mistik katılım*'a ilişkin durumların, Jungçu bağlamda '*persona*' ile buluşması da olağandır. Şu dizelerde neredeyse bu bağlamda bir 'onay' görülmektedir: "*Ev dediğin azizim maskeler üretmektir /.../ Maskeli dolaşmak onur kırıcı ama / Ne zaman çıkardysam yüzüm üşüdü*" (Ev, Maske).

'Ev, Sancı':

Bu şiir, kitabın evrenini tek başına temsil eden bir örneklem oluşturmuyor elbette. Yine de bazı açılardan kitabın bütününe egemen havayı yansıtan özelliklere sahip görünmektedir. *Ev Zamani*'nin huzursuzluğu bazı yönleriyle bu şiirde özetlenmiş gibidir. Şiir, anne figürünün simgesel bir karakter taşımasından dolayı 'anne arketipi' çerçevesinde bir okumaya da açık dizelerle başlar:

Annem benden öğrenmişti sancıyı
Ben bu evden öğrendim
Beni doğurdu annem
Evi doğuran bendim

Doğum, anne ile şairi, sancıdan başlayarak birçok noktada buluşturmaktadır: Bakım, yetiştirme ve diğer sorumluluklarda buluşma... Ne var ki, bu başlangıç, onun başlangıcıdır; çocuğun ve evin kendi başlarına var olmaya çalışacakları ve kendilerini doğurana 'yabancılaşacakları' bir başlangıç. Başlangıcın daha baştan 'son'a dair imalar taşıması çerçevesinden bakıldığında bazı şiirlerdeki, ırmağa, gözyaşına ilişkin vurgular, Eski Yunan'ın Pythagorasçı gizemlerini çağırır. Çünkü nehir ve gözyaşı birlikte Kokytos ırmağının, bu ırmak da yasın, ölümün yeraltının simgelerinden biridir ve bu şiirde ırmağa bitişen 'son' vurgusu da bu açıdan ilginçtir. Böylelikle sözü edilen 'başlangıç' kaçınılmazdır:

İlk bakışta bir başlangıç
Aslında bir sondur evler
Ne kadar köprü yapsak
Bir ırmak ikiye böler

Şiirin son bölümü *Ev Zamanı*'nın kararsızlıkla birlikte huzursuzluk da taşıyan 'tereddüt hali'ni belirgin biçimde ortaya koymaktadır. Dağın güneşle birlikte anılması, ikisinin görkemiyle birlikte kararsızlık ve huzursuzluğun yoğunluğuna da işaret eder:

Dağın içerdeki hali
Bazen güneşin sofrada
Ev aslında tereddüttür
Kararlı duruşa bakma

Evle karmaşalarla dolu bir ilişkisi var Budak'ın. Öyle ki adeta koşarak gittiği bu ortama ilişkin onca sızlanma, tuhaf bir karmaşa duygusu yaratıyor. İçinde yaban bir ruh taşıyan bir 'evcil' var *Ev, Sancı*'da. Evin kurallarına uymakla birlikte ondan yakınan ve bu açıdan bazı yönleriyle Necatigil'le buluşan Budak; yer yer belli belirsiz yer yer açık biçimde hissedilen, bazı yerde de ironiyle açığa vuran 'yaban' öğelerle ondan ayrılmaktadır. 'Ev'in insan ruhunun çözümlene aracı olarak ele alınabileceğini belirten Bachelard (1996: 28), şöyle sorar: "Bu 'aracın' yardımıyla basit düşler kurarken, kendi içimizde mağara avuntularını yeniden bulmayacak mıyız?". Bachelard'ın sorusuna beklediği karşılık, belki de kendisinin umduğundan çok başka biçimde ortaya çıkar Budak'ın şiirinde.

Bazı sonuçlar:

Eve, yoğun bir huzursuzlukla bakıldığı açık; buna karşılık, şiirsel dolayım da olsa dile gelmiş belirgin 'özlemler' de yok. Daha çok, yer yer imalarla, yer yer sözcük dağarıyla göze çarpan gelgitler var: 'Doğa ve kültür' veya 'yaban ile uygar' arasında. Bunlar da Freudçu deyişle 'bilinçdışı taleplerde' hissedilmektedir. Eve, bildiğimiz dünyanın ve gündelik pratiklerin içinden bakılmış ve özellikle bu noktalarda dile gelen huzursuzluğa karşın, 'yaban'a yönelik doğrudan bir talep yok gibidir. Şikâyetlerin ardında hissedilen özgürlük isteği doğrudan 'yaban'ı göstermese de, geri planda 'yaban düşünce' izleri görünür. Buna belki Barnard gibi 'ehlileşmemiş düşünce' de denilebilir. Goody, Lévi-Strauss ve Sperber'in hemfikir oldukları bir konu olarak "ehlileşmemiş düşünce"nin "insanlık durumunda yaygın" olduğunu anımsatan Barnard (2014: 135-136), bu düşünce biçimi için şu saptamayı yapar: "... dar anlamıyla 'bilim'den ayrı olarak, neredeyse her türlü düşünsel etkinlikten doğan yaratıcı insan anlayışıdır". Bu düşüncede, Saussurecü bağlamda 'gösterilen'in olmadığı, yalnızca 'gösterenler' olduğunu belirten Barnard(2014: 136), "Herhangi bir şey, pek çok şey anlamına gelebilir ya da pek çok şeye de işaret edebilir ve örneğin bu şekilde mitolojik düşünce, aynı zamanda hem yapılandırılmış hem şiirsel olabilir" der. Budak'ın *Ev Zamanı*'nda tam olarak bu saptamalardaki gibi olmasa da eve ilişkin 'insanlık durumlarında' göze çarpan bu tarz atmosfer olduğunu söylemek abartılı olmasa gerektir.

'Antropo-kozmik' çelişkilerin onca yoğun dile gelmesine rağmen, adı konmuş

olarak verilen bir ‘acı’ durumu söz konusu değildir. Şair, yaşadığı trajik durumu, soyutlamadan, anlatım akışı içinde vermektedir. Budak, bir açıdan ‘anlatıcı’ (narrative) bir üsluba sahip şairlerdendir. Ama ayrıntıların parçalar, kırıntılar ve yer yer birbiriyle ilintisiz biçimde dile getirilişiyle, söyleşme havasıyla, çağrışım düzeyi ve diğer özellikleriyle, öykülemeyi aşan şiirsel bir eda edinmektedir. Örneğin bu kitabında, gündelik hayatla şiirdeki hayat arasındaki mesafe tam da şaire özgü biçimde dile gelir: “*File hesabını geçse de sözcük hesabı / Şair gibi yazdım da yaşamadım hayatı*” (Penguin). İlginç bir şiiri var Abdülkadir Budak’ın; gülümser ama acıtır, en sevecen olduğu yerde birden acı bir ironi baş gösterir; daha baştan çelişkiler üzerine kurulmuştur, bu da şiirine iç diyalog kazandıran bir özelliktir.

Kaynakça

- Bachelard, G. (1996). *Mekânın Poetikası*. Türkçesi: Aykut Derman, İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Barnard, A. (2014). *Simgesel Düşüncenin Doğuşu*. Çeviren: Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Budak, A. (2002). *Ev Zamanı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Freud, S. (1999). *Uygarlığın Huzursuzluğu*. Çeviren: Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Goody, J. (2011). *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*. Çeviren: Koray Değirmenci, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Lévy-Bruhl, L. (1985). *How Natives Think*. Translated by Lilian A. Clare, 3rd edition, Princeton: Princeton University Press.

ÖZ

EVDEKİ ŞİİR: ANTROPO-KOZMİK BİR MEKÂNIN ÇELİŞKİLERİ

Bu makalede, günümüz Türk şairlerinden Abdülkadir Budak’ın ‘Ev, Sancı’ adlı şiiri odağa alınarak, şiirin içinde yer aldığı Ev zamanı kitabı incelenmektedir. İnceleme, yer yer antropoloji, mitoloji ve psikoloji gibi disiplinlere de dayanmakla birlikte bunlardan herhangi biri başat bir yöntem olarak seçilmemiştir. Bu disiplinlerin yardımıyla izlek yönünden yapılan bu incelemede, sanat yapıtının doğası özenle göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Çünkü sanat yapıtı, belli disiplinlerin inceleme yöntemleri ile sınırlı kalamayacak nitelikte bir doğaya sahiptir. Şairin bu makalede

inceleme konusu olan kitabı belli bir izleği kuşatan bir tarzda yazılmıştır. Bir yaşam alanı olarak evin şair üzerindeki etkileri, kitabın her bir şiirinde farklı yönleriyle dışa vurmaktadır. Ama belirgin biçimde ortaya çıkan durum, şair bireyin ev karşısındaki kararsızlık ve huzursuzluğudur. Bu tereddüt haline ve şairin ev karşısındaki konumuna yoğun çelişkiler eşlik eder. Ailenin yaşam mekânı olarak ev, şair bireyde, neredeyse trajik bir tonda dile getirdiği sıkıntılar yaratmıştır. Bir yandan merkezde evin bulunduğu gündelik hayat diğer yandan tam da gündelik hayatın ve ona kaynaklık edip şekil veren bir mekânın yarattığı sıkıntılar söz konusudur. Şiirlerde genel olarak ‘anlatıcı’ bir üslup egemen görünmekle birlikte, bazı yerlerde imalar, bazı yerlerde ironinin eşlik ettiği bir akış halinde düzenlenmiş olması, ayrıntıların işlenişi ve çağrışım düzeyiyle öykülemeyi aşan özelliklere sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Şiir, Budak, ev, yaban, ‘antropo-kozmoloji’...

ABSTRACT

POETRY AT HOME: DISCREPANCIES OF AN ANTHROPO-COSMIC SPACE

In this article, the book ‘Home Time’ by one of contemporary Turkish poets, Abdulkadir Budak, through the contained poem ‘Home, Pain’ on focus is examined. Although the review is partly based on disciplines as anthropology, psychology, mythology, yet any of these has been selected as the dominant method. In this examination in terms of the theme by the help of these disciplines, the nature of art has been meticulously considered. Because the work of art has a nature that cannot be limited to the particular inspection methods of definite disciplines. The book subject to examination in this article is written in a style that encompasses a certain theme by the poet. As a living space home impacts on the poet are manifested in different aspects in each poem in the book. Yet the clearly emerging situation is the instability and uneasiness of the poet as an individual against home. This vacillating state and the poet’s state against the house are accompanied by intense contradictions. Home as the family’s living space, has created difficulties for the individual poet expressed by almost tragic tone. The subjects are the house centred everyday life on one hand, the problems created by that very life and a space resourcing and shaping the everyday life on the other hand. Although the narrative style is prevailing on poems in general, the poems have features exceeding the narration with the arrangement in a flow accompanied by patches of implication and irony, elaboration of fine details and association level.

Keywords: Poetry/poem, Budak, house/home, wild, ‘anthropo-cosmology’...